

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

На правах рукопису

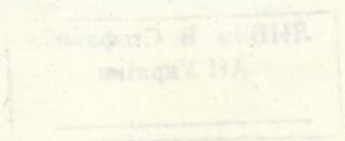
СОЛЯР
Ігор Ярославович

**ПРОБЛЕМА КОНСОЛІДАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИХ СИЛ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1923-1928 рр.)**

Спеціальність 07.00.01. — Історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів — 1995

9(917)

AB 33.038

Дисертація є рукопис
Робота виконана у відомостях
знавства ім. І. Крип'якевича

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00761153 (N)

Науковий керівник - Сливка Юрій Юрійович
доктор історичних наук, професор

Офіційні опоненти - Карпенко Олександр Юхимович
доктор історичних наук, професор

Красівський Орест Якубович
кандидат історичних наук, доцент

Провідна організація - Ужгородський державний університет

Захист відбудеться _____ 1995 р. о _____ годині
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.04.09.01 в Інституті
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (290008
м.Львів, вул. Винниченка, 24)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту
українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України.

Автореферат розіслано _____ 1995 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

Ф.І.Стеблій

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ

Відновлення у 1991 р. незалежної Української держави стало закономірним підсумком багатовікової боротьби українців за свою самостійність і соборність. Однією з найважливіших передумов цього історичного акту була консолідація державницьких сил суспільства, підтверджена грудневим референдумом того ж року. Успіх сьогоднішніх політичних і економічних реформ у державі також залежатиме від єдності політичних сил, адже консолідація нації – це чи не найголовніша проблема українства у всі періоди його буття.

Особливо цінний досвід консолідаційних процесів національних сил у драматичній історії України ХХ ст., зокрема у період визвольних змагань 1917–1920 рр. Як писав Симон Петлюра, "ми бачимо, що найбільших, іноді, здавалось, несподіваних і дивних придбань ми досягали тоді, коли національна консолідація охоплювала найширші елементи нації, коли інтереси нації і держави брали верх над інтересами окремих клас або угруповань партійних... Навпаки, тоді, коли ця консолідація підупадала, а верх над нею брали інтереси партійні - групові, в такі періоди нашої боротьби ми терпіли невдачі і один за другим тяжкі удари од наших ворогів. Це лихо буде переслідувати нас доти, доки наші партії не зрозуміють і серцем не відчують тяжкої науки нашої історії новітньої"¹.

Консолідаційні процеси у Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст. розглядаються в дисертації як важливий етап політичної історії України, дослідження яких дає можливість відтворити концепцію діяльності національно-державницьких сил.

Об'єктом дослідження є українські політичні партії, організації, товариства, парламентське представництво у Західній Україні (Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Полісся і Підляшшя), тобто регіону, який у 20–30-х роках ХХ ст. перебував у складі Польської держави. Регіональні процеси вивчаються у системному плані, у контексті всеукраїнського національно-визвольного руху.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження обґрунтовуються тим, що 1) з часу анексії Східної Галичини 1923 р. до

¹ *Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання // Петлюра С. Статті. – К., 1993. – С. 240.*

1928 р. громадсько-політичне життя краю становить певну цілісність, загалом є малодослідженим і потребує більш детального вивчення (порівняймо велику кількість наукових праць, що охоплюють період 1918—1923 рр. та 1929—1939 рр.); 2) наслідки виборчої кампанії 1928 р. — це чи не пік згуртованості українства цього регіону України (обрання найчисельнішого парламентського представництва за всю історію міжвоєнного періоду).

Обрана тема є малодосліджена. У 20—30-х роках в українській радянській історіографії, переважно пропагандистсько-публіцистичного характеру, спотворювалась суть політичних подій в Західній Україні, утверджувалась концепція "запроданства української буржуазії", а Компартія Західної України визнавалась за єдину "революційну силу" в краї. Певну наукову вартість має робота Ю. Тютюнника, зокрема розділ "Політика", де йдеться про діяльність українських партій у Західній Україні першої половини 20-х років та відзначається, що фактичним керівником українського визвольного руху була виключно дрібна та середня буржуазія разом з інтелігенцією².

У польській історіографії цього періоду переважали праці інформативно-довідкового характеру про національно-державницькі сили Західної України, в яких із позицій польської національної ідеї характеризувались програмні цілі цих партій, організацій та товариств. У післявоєнні роки історія України, в т. ч. й Західної, висвітлювалась за схемою "Короткого курсу історії ВКП(б)".

Після XX з'їзду КПРС дещо розширився тематичний спектр досліджень з історії Західної України, але все ж таки основна увага істориків зверталась на діяльність Компартії Західної України, як "авангарду трудящих краю" в боротьбі за радянську владу і возз'єднання з Наддніпрянщиною³. Діяльність національно-

² Тютюнник Ю. Нариси Західної України. З додатком статті М. Луцкевича. — Катеринослав, 1926.

³ Карпенко О. Ю. До питання про виникнення і організаційне оформлення Комуністичної партії Східної Галичини (1919—1923) // З історії західноукраїнських земель. — К., 1957. — Вип. 2; Його ж. Деякі питання історії КПЗУ // Укр. іст. журн. — 1958. — № 3; Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921—1939). — К., 1960; Дашкевич Я. Р. Підпільна преса КПЗУ (1921—1937 рр.) // З історії західноукраїнських земель. — К., 1960. — Вип. 4; Галушко Є. М. На-

державницьких сил Західної України оцінювалась негативно. Окремі аспекти змагань самостійницьких сил краю знайшли відображення у багатьох монографічних роботах, в яких превалювала ідея підтримки національними силами окупаційного режиму⁴. Об'єктом дослідження науковців стали й інші політичні сили, насамперед, УСДП і Сельроб⁵. Окремі аспекти діяльності українських партій у контексті національних відносин у Західній Україні міжвоєнного періоду розкрито в монографії С. А. Макарчука⁶. Ю. Ю. Сливка на основі великої кількості архівного матеріалу висвітлив спроби консолідації національних сил у міжвоєнний період та концепції державницьких партій, переважно Української народно-трудової і Українського національно-демократичного об'єднання⁷. Стан дослідження історії Західної України, у т. ч. діяльності державницьких партій, проаналізовано в окремих історіографічних статтях⁸. У 1985–1991 рр. дослідники історії західноукраїнських земель

риси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр. — Львів, 1965; *Панчук М.І.* Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси. — К., 1982.

⁴ *Зільберман М.Й.* Революційна боротьба трудящих Західної України. — Львів, 1968; *Васюта І.К.* Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. — К., 1971; Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі. 1917–1939. — Львів, 1979 та ін.

⁵ *Кравець М.М.* Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939. — К., 1959; *Сизоненко Г.* Сельроб у боротьбі за возз'єднання. — Львів, 1971; *Сливка Ю.Ю.* Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. — К., 1973.

⁶ *Макарчук С.А.* Етнонаціональне розвитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. — Львов, 1983.

⁷ *Сливка Ю.Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). — Львів, 1985.

⁸ *Кравець М.М., Осечинський В.К.* Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною в радянській історіографії // За світлі ідеали комунізму. — Львів, 1970; *Макарчук С.А., Киричук Ю.А.* Західна Україна 1917–1939 рр. в радянській історіографії // Вісн. Львів. унту. Пит. історіограф. — 1983. — Вип. 19 та ін.

більш розкритоше почали аналізувати політичне життя краю, зокрема історію КПЗУ, а також діяльність національних партій⁹.

Післявоєнна польська історіографія (1945–1988 рр.) у порівнянні з радянською зазнавала меншого ідеологічного тиску, що й відбилося на тематиці проблем, що ставали предметом дослідження. Все ж події 20-х років у Західній Україні в більшості випадків характеризувались з ідеологічних позицій Компартії Польщі, а проблемами національної політики польських урядів — з польських національних інтересів, переоцінювалась роль Ю. Пілсудського та його прихильників¹⁰. Вагомий внесок у дослідження національних сил Західної України 20-х років зробила М. Пал'єжинська-Турек¹¹.

Після 1991 р. в українській історичній науці поступово настає етап концептуального переосмислення політичної історії України, пошуку нових методологічних принципів аналізу. Однією з перших спроб вивчення консолідаційних процесів є стаття М.М. Швагуляка, в якій вони розглядаються крізь призму міжпартійних

⁹ *Ваїюта І.К.* Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні: 1921–1939. — Львів, 1988; *Воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.* — К., 1989; *Панчук М.І.* "Білі плями" героїчного літопису. Із історії Комуністичної партії Західної України. — К., 1989; *Прикарпаття під прапором Рад.* — Ужгород, 1989; *Сливка Ю.Ю.* Сторінки історії КПЗУ. — Львів, 1989 та ін.

¹⁰ *Kowalski Józef.* Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918–1939. — Warszawa, 1962; *Radziejowski J.* Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Wzglądowe problemy ideologiczne. — Kraków, 1976; *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. — Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1979; *Piotrkiewicz T.* Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny. 1926–1930. — Warszawa, 1981; *Biernacek T.* Spór o taktykę: Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej wobec wyborów do Sejmu i Senatu w listopadzie 1922 r. — Żilona Góra, 1985; *Kulesza W.* Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935. — Wrocław, 1985.

¹¹ *Papierzyńska-Turек M.* Ewolucja ideowo-polityczna ukraińskiej grupy poselskiej w Sejmie II Rzeczypospolitej w latach 1922–1927 // *Z pola walki.* — 1975. — N 1; *Papierzyńska-Turек M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926. — Kraków, 1979.

взаємин у Східній Галичині від літа 1919 до вересня 1939 р.¹². Різні аспекти політичної історії Західної України висвітлюються в узагальнюючих працях¹³. Діяльність Української Парламентської Репрезентації, її роль у консолідації українських партій розкрито в статті О. Зайцева¹⁴.

У сучасній польській історіографії українська проблематика міжвоєнного двадцятиріччя займає одне із провідних місць. Простежується тенденція подолання апологетики тогочасної польської політики в українському питанні. Р. Тожецький проаналізував вплив українських політичних сил, насамперед УНДО, роль греко-католицької церкви в національному вихованні¹⁵. Р. Томчик характеризує УНДО не як партію, а широкий суспільно-політичний рух¹⁶. Вперше в польській історіографії Ч. Бжоза зробив спробу дати загальний огляд діяльності Українського парламентського представництва¹⁷. Є. Коко ставить УСДП на ліве крило українського соціалістичного руху, аналізує її взаємовідносини з КПЗУ та ППС¹⁸.

¹² Швагуляк М.М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939 рр.) // Сучасність. – 1994. – №2.

¹³ Гумак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нарис політичної історії. – К., 1993; Кондратюк В.О., Зайцев О.Ю. Україна в 20–30-х роках. Суспільно-політичне життя ХХ століття. – Львів, 1993; Кузутяк М.В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст.–1939). – Івано-Франківськ, 1993.

¹⁴ Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939) // Укр. іст. журн. – 1993. – №1.

¹⁵ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989.

¹⁶ Tomczyk R. Ewolucja ideowo-taktyczna Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (UNDO) wobec państwa i rządu polskiego w latach 1925–1939 // Akcja "Wisła" na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. – Szczecin, 1994.

¹⁷ Brzoza Gz. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – T. I-II. – Kraków, 1993.

¹⁸ Koko E. Ukraińcy socjaldemokrati galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939) // Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. – Kraków, 1993; Tenże. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. – Gdańsk, 1991; Tenże. Koncepcja

Історики української діаспори, приділяючи велику увагу політичній історії України, зокрема її західних земель, дещо переоцінювали роль Української військової організації в суспільному житті краю¹⁹. У своїй загальновідомій праці О. Субтельний віддає лідерство у політичному житті УНДО²⁰. М. Сосновський прослідковує консолідаційні зусилля політичних сил 20-х років у контексті національно-визвольних змагань, але, на нашу думку, перебільшує роль еміграційних організацій²¹.

Таким чином, проблеми консолідації самостійницьких сил Західної України 20–30-х років потребують критичного переосмислення та ґрунтовного дослідження як винятково важливий аспект суспільно-політичного руху, головна передумова реалізації української національної ідеї.

Мета дослідження — проаналізувати:

- вплив зовнішньо- та внутрішньополітичних факторів на процеси згуртування національно-державницьких партій та організацій;
- основні платформи консолідації національних сил;
- співвідношення різних ідейно-політичних напрямів у національно-визвольному русі;
- позицію українських політичних сил щодо проблеми згуртування;
- форми та методи об'єднання національних сил;
- місце і роль культурно-освітніх та економічних товариств, а також греко-католицької церкви у консолідаційних процесах.

Джерельну базу дослідження становлять, насамперед, неопубліковані документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ); Центрального історичного

autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich (1921–1939) // Akcja "Wisła" na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. – Szczecin, 1994.

¹⁹ *Витвицький С., Баран С.* Українські землі під Польщею // Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949; *Мірчук П.* Нариси історії ОУН. – Т.1. 1920–1939. – Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, 1968; *Прокол М.* Україна і українська політика. – Москви. – [Б.м.], 1981 та ін.

²⁰ *Субтельний О.* Україна. Історія. – К., 1991.

²¹ *Сосновський М.* Шляхами реалізації концепції всеукраїнської єдності // Перший світовий Конгрес вільних українців: Матеріали. – Вінніпег, Нью-Йорк, Лондон, 1969.

архіву України (м. Львів), державних архівів Львівської, Івано-Франківської та Волинської областей, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України; Архіву актів нових та відділу рукописів Національної бібліотеки (Республіка Польща, м. Варшава). До наукового обігу залучаються нові документи про діяльність Комітету оборони західноукраїнських земель, Західноукраїнського Товариства Ліги Націй, Української партії національної роботи, а також - протоколи засідань УНТП, УНДО, листування Володимира Бачинського і Євгена Петрушевича. Крім того, використано збірники документів і матеріалів²², спогади політичних діячів Івана Кедрина, Івана Макуха, Антона Чернецького, Зеновія Книша, Осипа Навроцького та інших²³, мемуари і щоденники тогочасних польських урядовців²⁴, а також українська та польська преса.

На захист виносяться такі основні положення дисертації:

1. На консолідаційні процеси національних сил Західної України 1923–1928 рр. впливали як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні фактори. Ухвала Ради послів держав Антанти про анексію Східної Галичини спричинила корінну зміну політичної ситуації в краї, що зумовило, з одного боку, внутрішньопартійну кризу, а з іншого — перегрупування сил у рамках ідейно-політичних напрямів державницького табору: національно-демократичного, соціалістично-народницького, націоналістичного, соціал-демократичного та консервативного.

²² *Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939): Збірник документів і матеріалів. Ч. 1. (1921–1928).* — Луцьк, 1957; *Під прапором Жовтня: (1921–1928): Документи і матеріали.* — Т. 2. — Львів, 1964; *Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917–1939: Збірник документів та матеріалів.* — К., 1979; *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали.* — Т. 2. [Б.м.], 1983. та ін.

²³ *Кедрин І. Життя - Події - Люди: Спомини і коментарі.* — Нью-Йорк, 1974; *Макух І. На народній службі.* — Дітройт, 1958; *Чернецький А. Спомини з мого життя.* — Лондон, 1964; *Книш З. Дух, що тіло рве до бою.* — Вінніпег, 1951; *Його ж. Власним руслом. Українська військова організація від осені 1922 до весни 1924 р.* — Торонто, 1964; *Його ж. ЗУНРО.* — Торонто, 1974; *Євген Коновалець та його доба.* — Мюнхен, 1974 та ін.

²⁴ *Nowak J. Wspomnienia z ławy rządowej.* — Kraków, 1938; *Switalski K. Dziariusz. 1919–1935.* — Warszawa, 1992.

2. Платформою об'єднання національно-державницьких сил були негачія польської окупації, заперечення ухвали Ради послів держав Антанти, боротьба проти національного поневолення, за державну незалежність і соборність України. На перешкоді згуртування стояло неоднакове розуміння суті шляхів і засобів їх досягнення. Найбільш повно ідея консолідації національних сил була визначена в програмних документах УНДО.

3. Об'єднувачі процеси в краї, що проходили на двох рівнях: "знизу" (повітові організації самостійницьких партій, культурно-освітні, економічні товариства, греко-католицька церква) і "зверху" (політичні партії, парламентська репрезентація), сприяли зміцненню державницького табору, захисту національних інтересів, а в стратегічному плані - здобуттю незалежної соборної Української держави.

4. У 1924—1926 рр. згуртування відбувалось в рамках окремих ідейно-політичних напрямів, насамперед, національно-демократичного і соціалістично-народницького, що привело до створення УНДО і УСРП. У цей період було втрачено шанс більш широкого об'єднання всіх державницьких сил через ідеологічні протиріччя, перевагу вузькопартійних інтересів над загальнонаціональними, особисті амбіції керівників партій, передусім, лівого крила національного табору.

5. Після травня 1926 р. єдиним пропагандистом і реалізатором ідей національної консолідації виступало УНДО, яке, незважаючи на вороже до нього ставлення польського уряду і українських партій (УСРП, КПЗУ, Сельроб, УНС), виконувало функції національного представництва українців краю.

6. Консолідаційні ідеї найбільш яскраво виявили свою значимість для успішної діяльності державницьких сил під час виборів 1928 р., коли власне програма УНДО, як така, що найбільше відображала настрої переважної більшості самостійницького табору краю, здобула перемогу, що дало змогу націонал-демократам провести до польського сейму 24 послы. У свою чергу це стало підставою заявити голові УНДО Д. Левицькому про те, що Українська парламентська репрезентація є виразником інтересів всього українства.

Наукова новизна дисертації полягає у спробі комплексного дослідження проблеми консолідації національно-державницьких сил Західної України у 1923—1928 рр. на основі опублікованих та

архівних джерел, значна частина яких вперше залучається до наукового обігу, запропоновано свою концепцію даної теми. Зміст дисертації є етапом подальшого дослідження політичної історії України ХХ-го ст., українсько-польських взаємин.

Основні положення дисертації були апробовані у відділі новітньої історії України Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, в опублікованих працях, а також на міжнародних наукових конференціях до 75-річчя ЗУНР (1–3 листопада 1993 р., м. Івано-Франківськ), 125-річчя "Просвіти" (5–6 грудня 1993 р., м. Львів), міжнародній конференції "Національно-визвольна боротьба українського народу у ХХ столітті" (19–20 грудня 1993 р., м. Львів).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і наукове значення обраної теми, хронологічні рамки, проаналізовано стан розробки проблеми та огляд використаних джерел, визначено мету і завдання дослідження.

У першому розділі "Анексія Східної Галичини та її вплив на консолідаційні процеси в Західній Україні (березень 1923 — квітень 1924 рр.)" висвітлено політичну ситуацію на початку 20-х років, яка характеризувалася, в основному, двома факторами: невизначеністю міжнародно-правового статусу Східної Галичини і анексіоністською політикою польського уряду щодо українських земель. Тому підтримка зовнішньо-політичних зусиль еміграційного уряду ЗУНР Євгена Петрушевича за визнання Західноукраїнської держави та виступи проти анексії Східної Галичини і були на тому етапі основою платформи консолідації державницьких сил краю.

Весь український партійно-політичний спектр Західної України можна умовно поділити на чотири табори: національно-державницький, комуністичний, москвофільський і угодовський (польської орієнтації). Серед партій національно-державницького табору виділяються чотири ідейно-політичні напрями: національно-демократичний — Українська народно-трудова партія (УНТП), її закордонна група (ЗГ УНТП); соціалістично-народницький — Українська радикальна партія (УРП), її закордонна група (ЗГ УПСР); консервативний — Українська християнсько-суспільна партія (УХСП); соціал-демократичний — Українська соціал-демократична партія (УСДП), волинська організація Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). До цього табору належали Українська парламентська репрезентація (УПР), Українська військова організація (УВО), Комітет оборони західноукраїнських земель (КОЗУЗ), Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН), культурно-освітні, економічні та спортивні товариства ("Просвіта", "Рідна школа", "Сільський господар", "Луг", "Сокіл", "Пласт" та ін.), греко-католицька церква.

Ідеї всеукраїнського політичного порозуміння у вигляді створення єдиного державного центру чи міжпартійного об'єднання не

могли реалізуватись в цей період через суперечності урядів УНР і ЗУНР після невдачі визвольних змагань 1917—1920 рр. Як згадував відомий політичний діяч Іван Кедрин: "Галицько-наддніпряньська распря проходила в атмосфері взаємної демагогії, в якій раз-у-раз падали слова "зрадник" і "зрада": наддніпрянці таврували цими словами галичан за Зятківський договір УГА з Денікіним, в якому галичани "продали" Москві Україну, галичани наддніпрянців — за Варшавський договір з 21 квітня 1920 р., в якому ніби Петлюра "зрадив" Галичину, "продавши" її Польщі". Така політична атмосфера у стосунках двох урядів позначилась на діяльності Всеукраїнської Національної Ради у Відні, створеної 4 січня 1921 р. Не проіснувавши більше чотирьох місяців, вона розпалась через ідейно-політичні розбіжності партій і організацій Наддніпрянщини та Східної Галичини.

У той же час у Західній Україні формами співпраці національних сил стали Міжпартійна рада (складалась із представників УНТП, УРП, УХСП) і Міжпартійні з'їзди. Масовий бойкот українцями краю перепису населення 1921 р., виборів 1922 р. до польського сейму і сенату в Східній Галичині і перемога на них Блоку національних меншин (основу якого склали українці) на Волині, Холмщині, Поліссі та Підляшші, бойкот набору в польську армію, інші політичні акції засвідчили високий рівень порозуміння самостійницьких сил.

Наприкінці 1922 — на початку 1923 рр. міжнародна ситуація в Європі сприяла розв'язанню східногалицької проблеми на користь Польщі. 14 березня 1923 р. анексія Східної Галичини стала dokonаним фактом. Польський уряд розпочав агресивніше проводити "ендецьку" політику національно-культурної асиміляції українського населення.

Перед західноукраїнським суспільством у краї (Східна Галичина, Західна Волинь, Полісся, Підляшшя, Холмщина опинились в однакових умовах окупації) і еміграції з особливою гостротою постала проблема ідейно-політичної та територіальної консолідації українського визвольного руху. Однак міжпартійне порозуміння початку 20-х років зникло через крах сподівань на допомогу держав Антанти у розв'язанні східногалицького питання, конфронтацію екзильного уряду ЗУНР у Відні на чолі з Євгеном Петрушевичем і Міжпартійною Радою, зокрема народно-трудовою і радикальною партіями. В результаті розпалась Міжпартійна рада, Українська На-

ціональна Рада припинила існування 21 березня 1923 р. (її закордонна частина продовжувала свою діяльність до кінця літа 1923 р.), посилились міжпартійні розбіжності в національному таборі.

Аналіз програм і діяльності національно-державницьких сил дає підставу стверджувати, що при єдиній меті — побудові незалежної соборної Української держави — існували розбіжності з питань тактики, а також щодо: 1) ставлення до польського окупаційного режиму; 2) доцільності формування єдиного національного фронту; 3) ролі та місця президента Української національної ради Євгена Петрушевича і очолюваного ним уряду; 4) оцінки процесів у радянській Україні і зовнішньополітичної орієнтації.

УНТП на своєму з'їзді 21 травня 1923 р. прийняло нову програму, основним пунктом якої було домагання національно-територіальної автономії Західної України. Новообране керівництво партії на чолі з Володимиром Охримовичем відмежувалось від політики закордонного уряду Євгена Петрушевича, відкинуло тактику єдиного національного фронту, воно орієнтувалося, в основному, на "власні сили", хоча, як підкреслювалося, мусило "орієнтуватись на наш національний центр, на Київ".

З автономістичною ухвалою з'їзду УНТП не погодилась її закордонна група на конференції 15 червня 1923 р., яка перебувала під впливом Євгена Петрушевича. Її члени висловились за збереження організаційної системи політичного проводу краю, що існувала до березня 1923 р. (Української Національної Ради, закордонного уряду), поширивши її на Західну Волинь, Холмщину, Полісся і Підляшшя. Переважаючою орієнтацією цієї групи був СРСР (УСРР), хоча не виключались "власні сили" і західні держави — Англія, Німеччина. Дана позиція стала підставою ухвали краевого Народного Комітету від 30 червня 1923 р. про припинення існування ЗГ УНТП, а також — закордонного уряду в зв'язку з березневою ухвалою в Парижі. Розкол в УНТП спонукав багатьох членів до переходу в інші організації або до заснування нових радикального, націоналістичного напрямку (група "Заграда").

Солідарною з кресою УНТП виявилась УПР, для якої програма боротьби за національно-територіальну автономію стала основною в травні-вересні 1923 р. Інші політичні сили віддалились від трудовиків. Більшість УСДП перейшла на з'їзді 18 березня 1923 р. на комуністичну платформу, меншість згуртувалась навколо газети "Вперед" у незалежну робітничу групу. УРП на з'їзді 1—3 квітня

1923 р., заявивши, що "осягнення повного соціалістичного визволення українського народу є неможливим без здобуття національної самостійності", проголосила політику "власних сил", відкинула будь-яку співпрацю з екзильним урядом і висловила за утворення спільного фронту українських соціалістичних партій. УХСП не підтримала ухвал травневого з'їзду УНТП (1923 р.) і визнала доцільним існування закордонного уряду і Національної ради.

Зусиллями як еміграційних організацій, так і крайових політичних сил восени 1923 р. вдалось переламати відцентрові тенденції в національно-державницькому таборі Західної України. Комітет оборони західноукраїнських земель (КОЗУЗ) у Відні 11 жовтня 1923 р. запропонував платформу консолідації національних сил на основі відокремлення західноукраїнських земель від держав-загарбників і відновлення ЗУНР. З'ясувати ставлення до цієї програми пропонувалось на конгресі західно-українських земель. Однак через протиріччя в програмах, амбіції керівників партій, недовіру до еміграційних політичних чинників зуміли скликати 1—3 листопада у Відні лише політичну конференцію західноукраїнської еміграції, де основним гаслом національно-визвольної боротьби проголошено "відірвання західноукраїнських земель від заборочих держав і їх злука з Великою Україною, без огляду на її державний устрій."

Одночасно у краї активізувались процеси пошуку співпраці партій самостійницької орієнтації, але вони не виходили за рамки окремих регіонів, повітів. З утворенням Незалежної групи УНТП 1 листопада 1923 р. (вона рішуче виступила за скасування автономічної резолюції) налагодився діалог з нею з боку УРП, групи "Заграва" і незалежної робітничої групи. Саме вони стали ініціаторами проведення міжпартійних з'їздів у Станіславі - 17 лютого; Раві—Руській - 25 березня, Перемишлі - 28 березня, Львові - 29 березня 1924 р., створення на них округових політичних рад і канцелярій національної роботи.

Самий розвиток політичної ситуації в краї виявив нереальність реалізації запропонованої трудовиками автономістичної резолюції та недієздатність тактики розпорошеної діяльності національних сил. Жодна з партій, ні УРП не мали можливостей стати об'єднуючою силою. На рівні сіл, містечок і міст такі функції виконували "Просвіта" та інші товариства, а також греко-католицька церква. Пропоновані платформи згуртування державницького табо-

ру не могли реалізуватись через несприятливу внутрішньополітичну атмосферу і особливу пильність польських владних структур.

Другий розділ "Консолідація національно-демократичних сил. Створення УНДО (травень 1924 — квітень 1926 рр.)" охоплює період, коли ідеї згуртування практично реалізувались у вигляді міжпартійних об'єднань в рамках самостійницького табору Західної України. У розділі відзначено, що у системі міжнародних відносин в Європі середини 20-х років, яка характеризувалась відносною стабільністю, примиренням західних держав, жодна з них не цікавилась розв'язанням українського питання. Польський уряд використовував таку ситуацію з метою безоглядного впровадження ендецької концепції однаціональної держави в усіх ділянках суспільного життя, спрямованої на закріплення польського панування в краї, винищення українства в цілому. Розпорошена діяльність національних сил не змогла протистояти об'єднаному антиукраїнському наступові владних структур і польської громадськості. Проте в першій половині 1924 р. створились сприятливі внутрішньополітичні умови для згуртування національно-державницького табору: 1) скасовано трудовиками автономічну резолюцію на квітневому (1924 р.) з'їзді; 2) найвпливовішими партіями краю декларовано необхідність створення Верховної Ради з представників державницьких партій як найвищого національно-політичного органу краю.

Головні зусилля партій зосереджено на процесі розробки платформи консолідації, який поділяємо на два етапи. На першому (до жовтня 1924 р.) - співпрацювали всі державницькі партії, що давало можливість створення широкого міжпартійного об'єднання. До співпраці приєдналися партії, які виникли в 1924 р.: Українська партія національної роботи (УПНР) і Українського соціалістичного об'єднання "Селянський Союз" (Сельсоюз). Якщо перша з них завершила початкову стадію формування націоналістичного напрямку державницького табору, то друга - поповнила його ліве крило, ставши найвпливовішою на північно-західних землях краю.

Нарада керівників УНТП, Сельсоюзу, УРП, УПНР, УХСП 6 липня 1924 р. у Львові виявила одностайність позицій з основних політичних питань моменту. В їх заяві підтверджено обстоювання права українського народу до незалежного державного життя, засуджено намагання польської влади односторонньо розв'язати українське питання як внутрішньо-державне, запропоновано його

мирне розв'язання шляхом плебісциту. Проте в інших питаннях згоди не дійшли.

Важливим фактором впливу на консолідаційні процеси цього періоду стали події в суспільному житті радянської України: запровадження українізації, непу, "зміновіховство". Трудовики не тільки висловили підтримку цим процесам, а й вважали, що на Сході існує українська держава, хоч "своїм ладом, устроєм, правовими нормами, становищем в СРСР, вона не підходить до розуміння державного твору, яке є уосноване нашими правно-державними поняттями." Радикали, волинські есери не вбачали зародків державності на Наддніпрянщині, а лише панування там більшовизму, тому відкидали орієнтацію на радянську Україну.

Не сприяли згуртуванню різні підходи до проблеми закордонного представництва. Керівництво УНТП 10 травня 1924 р. уповноважило Євгена Петрушевича репрезентувати інтереси краю на міжнародній арені до часу сформування складу і розв'язання компетенції закордонного представництва, складеного із всіх політичних чинників. Інші партії не підтримали трудовиків, вбачаючи в особі колишнього президента ЗУНР політичного банкрута, головного винуватця всіх невдач визвольних змагань. Не зуміли розв'язати і питання про характер згуртування: УНТП, УПНР, УПР уявляли його як широке міжпартійне об'єднання всіх державницьких сил, а УРП, УПСР, Сельсоюз висловились лише за координуючий центр - Верховну Раду.

На другому етапі консолідаційні процеси проходили в рамках ідейно-політичних напрямів державницького табору.

Міжпартійне порозуміння вдалось досягнути УНТП і УПНР, незважаючи на те, що остання запропонувала свою платформу "Тези української національної політики" на основі ідеології націоналізму. Завдяки створенню консолідаційної комісії з представників обох партій та національної групи УПР вироблено спільну платформу об'єднання, яку схвалили на установчому з'їзді Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) 11 липня 1925 р. Об'єднана партія, створена з метою усунення розбіжностей в національному таборі, взяла за основу організаційні установи трудовиків. Платформа УНДО передбачала боротьбу за здобуття соборної незалежної Української держави на всіх українських землях, подальшу розбудову національного фронту в Західній Україні, визнавала

радянську Україну еталою до соборності та державності, а також необхідність закордонного представництва.

Створення УНДО як партії демократичного європейського типу змінив політичну ситуацію не тільки в краї, а також у Польщі. Перші політичні акції націонал-демократів (вічева кампанія протесту проти колонізації та осадництва, її організаційне становлення і поширення у всій Західній Україні) показали, що проявилась консолідуюча сила, здатна захищати національні інтереси краю.

Паралельно відбувались переговори УРЛ, УПСР і Сель-союзу щодо їх об'єднання в єдину соціалістичну партію. В результаті цього радикали з есерами утворили 14 лютого 1926 р. Українську партію соціалістів-радикалів (УПСР), програма якої передбачала змагання за Українську Трудову Республіку, соборність українських земель, перехід влади до рад працюючого народу, перехід землі без викупу в руки безземельного і малоземельного селянства. Через нейтральну позицію до УНДО і Радянської України сільськогосподарники не приєдналися до цього об'єднання.

Консолідаційні тенденції проявлялись і за межами національно-державницького табору. КПЗУ намагалась об'єднати населення краю на основі гасла возз'єднання українських земель в єдиній радянській державі, висунутого на V конгресі Комінтерну. Настирлива позиція національної групи в КПЗУ Васильківа-Турянського щодо розв'язання українського питання шляхом самовизначення аж до відокремлення і приєднання Західної України до УРСР, аграрних і шкільних проблем; негачія польського режиму в основі співпадала з програмними засадами національного табору. Комуністи посилили свої впливи серед УПР, Сельсоюзу і партії "Воля народу". Угодівський табір пробував об'єднати українців на основі визнання Польської держави, однак підтримки серед населення краю не отримав.

Порівнюючи з післяберезневим 1923 р. станом національно-державницького табору, консолідаційні процеси піднялись на вищий рівень. Згуртування партій у рамках ідейно-політичних напрямів стало позитивним фактором суспільного життя, працювало на зміцнення національних сил. Перевага вузькопартійних інтересів над загальнонаціональними, особисті амбіції не дозволили використати історичний шанс більш широкого міжпартійного об'єднання.

У третьому розділі "Проблема єдності національно-державницьких сил у травні 1926-1928 рр." з'ясовано вплив

зовнішньо- та внутрішньополітичних факторів на консолідаційні процеси, їх особливості, співвідношення участі в них самостійницьких партій краю.

Прихід до влади Ю. Пілсудського та його прихильників у травні 1926 р., впровадження пілсудчиківської програми державної асиміляції непольських народів не змінили ставлення щодо українців. Національна політика, на думку її авторів, повинна була створити умови співжиття українців з польським народом на ґрунті політичної співпраці з рамках Польської держави, стати атракційним фактором у пробудженні українського національного руху в радянській Україні. Її складовими були: 1) посилення регіоналізації краю; 2) розбиття єдності національного фронту; 3) підтримка українських угодових партій; 4) співпраця влади із шовіністичними польськими організаціями.

З другого боку, на європейській арені визначилась тенденція загострення антирадянської політики (розрив англо-радянських дипломатичних стосунків і т. п.), що не виключало можливості військового конфлікту. На думку діячів національного табору, це надавало особливої важливості українському питанню. Навіть польський консул у Празі Т. Любачевський у рефераті 17 січня 1928 р. міністру закордонних справ Польщі писав, що "приводом того є сильно розвиваюче усвідомлення національної окремішності українців, так і загальна політична кон'юктура в Європі, яка в особі змагаючих антагонізмів між більшовицькою Росією і Західною Європою надає українському питанню великої актуальності".

У той же час, офіційні органи УРСР і КП(б)У пов'язували свою роботу в Західній Україні лише із зміцненням комуністичних і про-радянських організацій під виглядом формування робітничо-селянського фронту та розкладом національно-державницьких сил краю. Не дивно, що працівники повноважного представництва СРСР у Варшаві просили затвердити річний бюджет, в якому, між іншим, передбачалось виділити на підтримку Сельробу (створеного у жовтні 1926 р. при підтримці КП(б)У і КПЗУ шляхом об'єднання Сельсоюзу і "Народної волі") - 30 тис. американських доларів, а на розклад УНДО - 6 тис. Комуністичний наступ було спрямовано на завоювання впливів в основних осередках консолідації національних сил на місцях - "Просвіту", "Рідну школу", греко-католицьку церкву. По суті, комуністи солідаризувались із польськими властями в поборюванні національного табору.

Однак, події в радянській Україні, зокрема тенденція до згорання процесів українізації, кампанія боротьби з "націоналістичними ухилами" в КП(б)У привели до розколу комуністичного табору краю, і посилення антирадянських акцентів у діяльності державницьких партій. Звинувачення КПЗУ - більшості в особі групи Васильківца-Турянського (підтримка позиції О. Шумського, співпраця "Сельробу" з національними силами в УПР та ін.) свідчать, що в стратегічному плані розв'язання українського питання "васильківці" підтримували програму державницького табору.

За умов різкого політичного протистояння українських партій основним промотором і реалізатором ідеї національної консолідації виступало УНДО, яке фактично виконувало функції національного представництва краю.

Аналіз підготовки і прийняття програми УНДО на II з'їзді 19-20 листопада 1926 р. показує, що націонал-демократи з тактичних міркувань вилучили з неї найбільш гострі ідеологічні питання (ставлення до радянської України, створення міжпартійної ради, закордонного представництва), аби на її базі створити єдиний національний фронт на засадах соборності та державності, зміцнення внутрішньої сили нації шляхом досягнення якнайвищого ступеня самовистачальності на політичній, економічній і культурно-освітній ділянках суспільного життя. На економічному відтинку передбачалось створення Головної економічної ради для координації діяльності "Центросоюзу", "Маслосоюзу", "Сільського господаря" та ін. Духовенство краю підтримало виважену релігійну програму УНДО, яка обстоювала права греко-католицької церкви в Галичині і православної — на інших українських землях.

Незважаючи на відмову соціалістів-радикалів, Української партії праці (УПП) від співпраці з "буржуазними" партіями, сповідування ними соціально-класового принципу, націонал-демократи все ж знаходили порозуміння з ними в окремих питаннях суспільного життя краю: амністійна кампанія 1926 р. за звільнення політичних в'язнів, вибори 1927 р. до місцевих органів самоуправління тощо. Показово, що солідарність українських партій в бажанні замінити "війтову диктатуру" у виборчій кампанії 1927 р. дала відчутні позитивні результати: у Станіславському восводстві у виборах до гмінних рад українці отримали 81,8% мандатів, Тернопільському - 64,8%, Волинському - 70,7%.

Консолідаційні процеси національних сил досягли свого піку під час виборів 1928 р. до польського сейму і сенату. Внутрішньопартійна передвиборча боротьба в національно-державницькому (як і в цілому українському) набула небувалої гостроти, про що говорить і реєстрація 6 загальнодержавних та 20 локальних українських списків. Орган УНДО "Діло" назвав її "отаманщиною", застерігаючи, що "ця отамансько-анархічна невгамонність може нам принести величезні шкоди. Розбиті на безліч партій, груп, гуртків, підірвані "безпартійними" кандидатурами вирощених повітових чи інших отаманчиків... дамо хіба доказ громадянської дегенерації, виставимо перед світом свідоцтво політичної збогости."

Як ніколи, свою значимість під час виборів проявила програма національної консолідації націонал-демократів, яку, незважаючи на поборювання як з боку українських, так і польських сил, підтримало близько 600 тис. голосів населення краю (жодна з українських політичних сил краю не отримала і половини цієї кількості голосів). У результаті націонал-демократи, отримавши 24 мандати в сеймі та 9 у сенаті, разом із іншими державницькими партіями створили найчисельніше парламентське представництво за всю історію міжвоєнного періоду. Це дало змогу голові УНДО Дмитру Левицькому заявити, що Українська парламентська репрезентація стала єдиним представництвом українського народу наприкінці 20-х років ХХ ст.

У висновках узагальнено основні результати дослідження, визначено головні етапи і тенденції консолідаційних процесів. Підкреслено, що консолідація національно-державницьких сил краю була основною передумовою їх успішної боротьби проти національного поневолення, за здобуття державності та соборності України. Основні результати дослідження викладені в таких публікаціях автора:

1. Українське Національно-Демократичне Об'єднання: перший період діяльності (1925—1928). — Львів, 1995. — 72 с.
2. Спроби консолідації національно-державницьких сил Західної України у 1923—1925 рр. // Україна в минулому. — Київ — Львів, 1994. — Вип. V. — С. 123-132.
3. Співпраця уряду ЗУНР із Західноукраїнським Товариством Ліги Націй // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки 1—3 листопада 1993 р. Матеріали. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 83-85.

Soliar I. Ya. The consolidation problem of national state forces in the western Ukraine in 1923-1928.

The thesis presented for a candidate's degree (history); speciality 07.00.01: the history of Ukraine. Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine, L'viv, 1995.

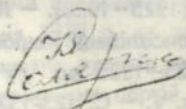
The thesis is concerned with consolidation processes of national state forces in the Western Ukraine in 1923-1928. Besides, the dissertation considers the influence of oufer and internal political factors on the above processes, analyzes halt the platforms Ukrainian parties and the stages and forms of union, the principal results of consolidation efforts and their influence on the development of national liberation movement.

Соляр І.Я. Проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України в 1923-1928 гг.

Дисертація на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - история Украины. Институт українознавства ім. І. Крип'якевича Національної Академії Наук України, Львів, 1995.

Защищается текст диссертации об исследовании консолидационных процессов национально-державницьких сил Західної України в 1923—1928 гг., о влиянии внешних и внутривполитических факторов на эти процессы, анализируются платформы українських партій, етапи і форми об'єднання, основні результати консолідаційних зусиль, їх вплив на розвиток національно-освободительного движения.

Ключові слова: Західна Україна, консолідація, національно-державницькі сили, політичні партії, політична платформа.

120002

Підписано до друку 4.09.95р. Формат 60 x 84/16
Друк одсетний. Ум. друк. арк. 1,0. Тираж 100. зам. 704.
Друк. ПТУ № 58. 29000Р. Львів, Ів. Федорова, 9.

442887

4B33038
AB 33.038